

KICHIK MAKTAB DAVRIDA PSIXIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Meliqulova Dilshoda Jahongir qizi
Jo'raxonova Elmira Komil qizi
Termiz davlat pedagogika insitutining
1-bosqich talalari.

Annotatsiya : Ushbu maqolada Kichik maktab davrida bolalarda kechadigan psixik jarayonlar ,ulardagi asosiy psixik yangiliklar ,maktab ta'limiga psixik tayyorgarlik ,rivojlanishning ijtimoiy shart sharoitlari va kichik maktab yosh davrining yetakchi faoliyati haqida bilib olishingiz mumkin .

Kalit so'zlar: Intellektual tayyorgarlik , shaxsiy tayyorgarlik ,psixik rivojlanish , layoqat ,tadqiqotlar ,maktabga moslashish .

Kichik maktab davri 6-7 yoshdan 9-10 yoshgacha davom etadi . Bu davrda bola ,fan asoslarini o'rganish uchun biologic va psixologik jihatdan tayyor bo'ladi .Uning psixikasi bilim olishga yetadigan darajada rivojlanadi .Shu yoshdagi bola idrokning o'tkirligi ,ravshanligi,sofligi,aniqligi, xayolning yorqinligi, xotirasining kuchliligi, tafakkurining yaqqolligi ,o'zining qiziquvchanligi ,ishonuvchanligi bilan boshqa yoshdagi bolalardan ajralib turadi .Maktab ta'limiga tayyorlanayotgan bolada diqqat nisbatan uzoq muddatli va shartli barqaror bo'ladi .Kichik maktab yoshidagi bolaning asosiy faoliyati o'qish bo'ladi.Bolaning maktabga borishi , uning psixologik rivojlanishi va shaxsning shakllanishdagi o'rni nihoyatda katta .Bola o'quv faoliyatida o'qituvchi rahbarligida inson ongining turli funksiyalarini mazmunini egallaydi ,insoniy an'analar asosida xarakat qilishni o'rganadi ,o'z irodasini o'quv maqsadlariga erishish uchun mashq qildiradi .O'quv faoliyati bolada nutq, diqqat , xotira , tasavvur va tafakkurini kerakli darajada rivojlanishini talab etgan xolda , bola shaxsi rivojlanishi uchun yangi sharoitlarni yaratadi .Birinchi bor maktabga kelgan bola o'z atrofidagilar bilan psixologik jihatdan yangi munosabat tizimiga o'tadi.Uhayotining tubdan o'zgarganini ,unga yangi majburiyatlar ,nafaqat,har kuni maktabga boorish ,balki o'quv faoliyati talablariga bo'ysunish ham yuklatilganini his eta boshlaydi .Oila a'zolarining bola o'quv faoliyati ,yutuqlari bilan qiziqayotganligi , shuningdek, uni nazorat qilayotganligi , unga qilinayotgan yangi muomala, munosabat uning ijtimoiy mavqeyi o'zgarganligini to'la his etishga ,o'ziga nisbatan munosabatning o'zgarishiga asos bo'ladi.Kattalar bolalarning amaliy jihatdan o'z vaqtlarini to'g'ri taqsimlash

borasida yaxshi o'qish, o'ynash, sayr qilish va boshqa narsalar bilan shug'ullanishga o'rgatadilar. Demak, oilda bola u bilan xisoblashadigan, maslahatlashadigan yangi bir o'rinni egallaydi.

Bolaning maktabdagi muvaffaqiyati uning keying psixik rivoji va shaxsning shakllanishida to'liq ijobiy asos bo'ladi. Bola insoniy munosabatlar tizimida ham alohida o'rin egallayotganinni, ota-onasi, yaqinlari, atrofida gilari unga yosh boladek emas, balki o'z vazifalari, majburiyatlari bor bo'lgan, o'z faoliyat natijasiga ko'ra xurmatga sazovor bo'lishi mumkin bo'lgan aloxida shaxs sifatida munosabatda bo'ladilar.

Maktabga kelishi arafasida bolaning so'z boyligi o'z fikrini bayon eta oladigan darajada ortadi. 6 yoshdagi normal rivojlanayotgan bola o'z nutqida 3000-7000 so'zni ishlatadi. Bolalar nutqining o'sishida ularning maktabdagi o'qish faoliyati ayniqsa katta rol o'ynaydi. Bola maktabga kelmasdan oldin o'zi qanday gapirayotgani ustida o'ylab o'tirmasdan, o'z nutqidan faqat aloqa va bilish vositasi tariqasida foydalanadi. Maktabda esa bola gaplashayotgan til o'qitiladigan va o'rganiladigan fan bo'lib qoladi. Maktabda o'qiyotgan: bola o'z ona tili ning grammatikasi bilan shug'ullanishi natijasida o'z nutqini grammatika qoidalariga muvofiq ongli ravishda tuzishni o'rganadi. Grammatikani o'rganish jarayonida bola nutqining fonetik jihati aniqlanadi, nutqning morfologik jihati to'g'ri bo'lib boradi, sintaksis tuzilishi esa ancha takomillashadi. Nutqning ayrim jihatlariga xos bo'lgan bu sifatlar faqat grammatikani o'qib o'rganish jarayonida o'sib qolmasdan, balki, shu bilan birga maktabda o'qitilayotgan boshqa fanlarning ta'siri ostida ham o'sadi. Maktabda o'qitilayotgan hamma fanlarni o'rganish va shu fanlar bilan shug'ullanish jarayonida o'quvchi nutqining lug'at zaxirasi boyiydi, so'zlarning mazmuni chuqurlashadi va kengayadi, har qaysi so'zning har qaysi atamaning ma'nosi aniqlanadi. Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalar nutqi asosan ot, sifat, son, fe'l va bog'lovchilardan iborat bo'ladi. Bu yoshdagi bolalar o'z nutqlarida qaysi so'zlarni ishlatgani afzalu, qaysilarini ishlatish mumkin emasligini farqlay oladilar. 6-7 yoshli bola jummalarni murakkab grammatik tizimda tuza oladi. Bola butun bolalik davrida nutqni jadal ravshda egallab borib, uni o'zlashtirishi ma'lum bir faoliyatga aylana boradi. 7-9 yoshli bolalar nutqining o'ziga xos xususiyatlaridan biri shundaki, ular o'z fikrlarini bayon etish uchungina emas, balki o'z suhbatdoshining diqqatini o'ziga jalb qilish uchun ham gapiradilar.

Bu8 davrda bolaning yozma nutqi ham shakllana boshlaydi .Yozma nutq jummlarni to'g'ri tuzish va so'zlarni to'g'ri yozishga ma'lum talablar qo'yilganligi bilan xarakterlanadi .Bola so'zlarni qanday eshitgan bo'lsa shundayligicha yozilmasligini bilishi ,ularni to'g'ri talaffuz etishga va yozishga o'rganishi zarur.Yozma nutqni egallash asosida bolalarda turli matnlar haqida ma'lumotlar yuzaga keladi .Bu davrda yozma nutq endigina shakllanganligi bois , bolda o'zi yozgan fikrlarni ,so'z va harflarni nazorat etish malakasi hali rivojlanmagan bo'ladi . Lekin unga ijod qilish imkoniyati beriladi . Ushbu mustaqil ijodiy ish kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda berilgan mavzuni anglash ,uning mazmunini aniqlash ,fikrlarni bayon etish uchun ma'lumotlar to'plash ,muhim jihatlarini ajratib olish ,reja tuzish ,uni ma'lum ketma –ketlikda bayon etish ,ma'lakasini yuzaga keltiradi.

Bolaning maktabda muvaffaqiyatli o'qishi ko'p jihatdan ularning maktabda tayyorgarlik darajalariga bog'liq .Blaning maktabda o'qishiga tayyorligi quyidagilarni o'z ichiga oladi .

- 1.Shaxsiy tayyorgarlik
- 2.Intellektual tayyorgarlik
- 3.Harakat tayyorgarligi
- 4.O'quv faoliyati tayyorgarligi.

1.Mativatsion sohaning rivojlanganlik darajasi .Bilishga qiziqishning mavjudligi , ijtimoiy munosabatlar tizimida o'zining maxsus o'rni bo'lishiga intilish , muhim baholanadigan faoliyatni bajarish –o'quvchi bo'lish

2.Tevarak –atrofda mo'ljal ola bilish ,bilimlar zaxirasining mavjudligi .

Idrok va ko'rgazmali –obrazli tafakkurning ma'lum darajada rivojlanganligi.Umumlashtirish darajasi – narsa va hodisalarni farqlash va umumlashtira olish ko'nikmsi .

3.-mayda motorika

-katta harakatlarni amalga oshirish (qo'l,oyoq , tana)

4.-kattalarni diqqat bilan eshita olish va uning ko'rsatmalarini aniq bajarish ;

-topshiriqni mustaqil bajarish ;

-chalg'ituvchi omillarga e'tibor bermasdan topshiriqni bajarishga kiritish .

Bola avvalo maktabga jismoniy jihatdan tayyor bo'lishi kerak .6 yoshli bolalarning anatomic fiziologik rivojlanishi o'ziga xos tarzda kichadi .Bu yoshda bola organizimi jadal rivojlanadi .Uning og'irligi oyiga 150 dan 200 gacha ,bo'yi esa 0.5sm gacha ko'payadi .6 yoshli bolalar turli tezliklarda , tez va yengil yugura

oladilar .Ular sakrash ,konkida yugurish ,chang'ida uchush ,suzish singgari harakatlarni ham bemalol bajarishlari mumkin .Musiqqa bo'yicha mashg'ulotlarda esa xilma xil ritmik va plastik harakatlarni bajaradilar ,turli mashqlarni aniq,tez,yengil va chaqqon bajara oladi.

Kichik maktab Yoshidagi bolaning muhim xususiyatlaridan biri, unda o'ziga xos ehtiyojlarning mavjudligidir. Bu ehtiyojlar o'z mohiyatiga ko'ra faqat muayyan bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga qaratilmay, balki o'quvchilik istagini aks ettirishdan ham iboratdir. Shu ehtiyojlar asosida bolaning o'z [portfeliga](#), shaxsiy o'quv qurollariga, dars tayyorlash stoliga, kitob qo'yish javoniga ega bo'lish, kattalardek har kuni maktabga borish istagi yotadi. Ana shu ehtiyoj bola shaxsining shakllanishida, Shuningdek uning ijtimoiylashuvida katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

Bu davrda bola, fan asoslarini o'rganish uchun biologik va psixologik jihatdan tayyor bo'ladi. Fiziologlarning fikriga ko'ra, 7 Yoshga kelib bolaning katta miya yarim sharlari ma'lum darajada rivojlangan bo'ladi. Lekin bu Yoshda inson miyasining psixik faoliyatni rejalashtirish, boshqarish, nazorat qilish kabi murakkab shakllariga javob beradigan maxsus bo'limlari hali to'liq shakllanib bo'lmagan bo'ladi.(miyaning bu qismlari 12 Yoshda rivojlanib bo'ladi.) Miyaning boshqaruv funksiyalarini to'liq shakllanib bo'lmaganligi kichik maktab Yoshidagi bolalarning xulq-atvorida, faoliyatlarini tashkil etishlarida va emotsional sohalarida yaqqol namoyon bo'ladi

Ayrim 6 Yoshli bolalar ota-onasining xohishi bilan hali o'qishga tayyor bo'lmay turib, maktab ostonasiga qadam qo'yishadi. Afsuski, o'qish davomida aqliy-ruhiy zo'riqish oqibatida turli xil kasalliklarga chalinib, jismoniy va psixik rivojlanishda nuqsonlar paydo bo'ladi. Bunday bolalarda eng avvalo miya strukturasi va nerv psixik jarayonlarining maktabda o'qish uchun to'liq etishmaganligi, ko'ruv harakat koordinatsiyasi va kichik motorikaning rivojlanmaganligi, mantiqiy fikr mahsuldorligining pastligi kuzatiladi. [Undan tashqari motivatsiya](#), irodaviy jihatlarning ayniqsa, ixtiyoriy diqqat va xotiraning shakllanmaganligi, xatti-harakatlarni ixtiyoriy boshqaruvdagi muammolar, bir so'z bilan aytganda hali "O'quvchi ichki pozitsiya"sining shakllanmaganligi maktabda o'qishga tayyor bo'lmagan bolalarning muqaffaqiyatli o'zlashtirib ketishlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Pedagoglar, ota-onalar, bolalarni erta maktabga berishning foyda yoki zarari to'g'risida o'ylaganlarida inson miyasi rivojlanishining neyrofiziologik qonuniyatlarini ham alohida e'tiborga olishlari lozim. Bolani erta o'qish, yozish,

sanashga o'rgatib uning bilish jarayonlari zo'riqtirilsa, bolaning emotsional hissiy rivojlanishi uchun zarur bo'lgan miya quvvatining tanqislashuviga sabab bo'ladi. Bundan bolalarning emotsional hissiy jarayonlarining kechishida yoki jismoniy rivojlanishida kamchiliklar sodir bo'ladi. Bunday xolatda energiya taqsimlanishining majburan buzilishi sodir bo'lib, u 7-8 Yoshli bolalarni qo'rquv, agressivlik yoki giperaktivlik holatlariga olib keladi. Bu bolani maktabda o'qishga tayyorlash kerak emas degan fikr emas, lekin bolaning aqliy rivojlanishiga erta o'qishni, sanashni, yozishni o'rgatish bilangina erishib bo'lmaydi. Ma'lumki, rivojlanish qonuniyatiga ko'ra, har qanday taraqqiyot ko'rgazmali obrazlilikdan abstrakt mantiqiylikka qarab boradi. Agar bola xali o'qishga aqliy, ma'naviy-ruhiy jihatdan tayyor bo'lmay turib, unga harf va raqamlarni yozish, o'qish o'rgatilsa psixik rivojlanishning teskari tomonga ketishiga sabab bo'ladi. Psixolog olimlarning fikricha, psixik va evolyusiya taraqqiyot qonunlari ham fizik qonunlardek buzilmas, hamda universaldir. Yuqoridagi fikrlarni [umumlashtirib aytish mumkinki](#), neyrofiziologik jihatdan ixtiyoriy diqqat va o'qish uchun zarur bo'lgan ko'plab miyada kechadigan jarayonlar asosan 7-8 Yoshda (aqliy Yoshi o'zib ketgan bolalarda olti Yoshda ham) shakllanadi. YA'ni shu Yoshda bola 45 minutlik aqliy mehnatga tayyor bo'ladi. Maktabda o'qishning boshlanishi 7 yoshda bo'ladigan uchinchi fiziologik krizis bilan mos keladi(bola organizmida jadal bo'yning o'sishi, ichki organlarning kattalashuvi, vegetativ o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lgan keskin endokrin o'zgarishlar ro'y beradi).

Kichik maktab Yoshidagi bolalar tez chalg'iydilar, uzoq vaqt diqqatlarini bir narsaga qarata olmaydilar, ta'sirchan hamda emotsional bo'ladilar. Maktabda o'qishning boshlanishi 7 Yoshda bo'ladigan ikkinchi fiziologik inqiroz bilan mos keladi (bola organizmida jadal bo'yning o'sishi, ichki organlarning kattalashuvi, vegetativ o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lgan keskin endokrin o'zgarishlar ro'y beradi). Bolaning ijtimoiy munosabatlar tizimi va faoliyatidagi kardinal o'zgarishlar uning organizmidagi barcha tizimlar va funksiyalaridagi o'zgarishlarga to'g'ri kelib, boladan kuchli zo'riqish va o'z ichki imkoniyatlaridan to'liq foydalanish zaruriyatini taqozo etadi. Ushbu Yoshdagi o'zgarishlar salbiy oqibatlarni olib kelmay, aksincha uning yangi sharoitlarga muvaffaqiyatli moslashuviga yordam beradi. O'qituvchining munosabat uslubi o'quvchining faolligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Kichik maktab Yoshidagi o'quvchi faolligining asosan uch xil ko'rinishi mavjud bo'lib, bular: [jismoniy](#), psixik va ijtimoiy faollikdir. **Jismoniy faollik** - sog'lom organizmning harakat qilishga bo'lgan turli mavjud to'siqlarni engishdagi tabiiy

ehtiyojidir. Bu Yoshdagi bolalar nihoyatda serharakat bo'ladilar. Bu jismoniy harakat bolaning atrofdagi narsalarga qiziqish bilan qarayotganligi, ularni o'rganishga intilayotgani bilan ham bog'liqdir. Bolaning jismoniy va psixik faolligi o'zaro bog'liqdir. Chunki, psixik sog'lom bola harakatchan bo'ladi, charchagan, siqilgan bola esa deyarli hech narsa bilan qiziqmaydi. **Psixik faollik** - bu normal rivojlanayotgan bolaning atrof olamdagi predmetlarni, insoniy munosabatlarni bilishga nisbatan qiziqishdir. Psixik faollik deganda, bolani o'zini bilishga nisbatan ehtiyoji ham tushuniladi. Maktabga birinchi bor kelgan bolada qator qiyinchiliklar yuzaga keladi. Ularning, avvalo, bir qancha maktab qoidalariga bo'ysunishi qiyin kechadi. Boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun eng qiyin qoida bu dars vaqtida jim o'tirishdir. O'qituvchilar o'quvchilarning doimo jim o'tirishlariga harakat qilishadi, lekin kamharakatli, passiv, quvvati kam bo'lgan o'quvchigina dars jarayonida uzoq vaqt jim o'tira oladi. Birinchi sinfnng birinchi kunlaridan boshlab bola engishi kerak bo'lgan bir qancha qiyinchiliklarga uchraydi. Bu qiyinchiliklar: maktab hayotini o'zlashtirish, yangi kun tartibini yaratish va unga moslashish, u uchun yangi bo'lgan sinf jamoasiga qo'shilish, xatti-harakatlarini chegaralovchi [qoidalarni qabul qilish](#), o'qituvchi bilan munosabatlarni o'rnatish, oilaviy munosabatlarni qabul qilish v.h. Bunday vaziyatlarda kattalar, ya'ni ustoz va ota-onalar bolalarga albatta yordam berishlari zarur.

Bu [davrdagi bolaning](#) "*Men shuni xohlayman*" motividan "*Men shuni bajarishim kerak*" motivi ustunlik qila boshlaydi. Maktabda birinchi sinfga kelgan har bir o'quvchida psixik zo'riqish kuchayadi. Bu nafaqat uning jismoniy salomatligida, balki xatti-harakatida ham, ya'ni ma'lum darajada qo'rquvni kuchayishi, irodaviy faollikning susayishida namoyon bo'ladi. Bu davrga kelib bola atrofidagilar bilan o'zaro munosabatda ma'lum bir natijalarga erishgan, o'zi xohlayotgan narsalarni hamda, o'z sinfi va oilasida o'zi egallagan o'rnini aniq biladigan bo'ladi. Shuningdek, u o'zini-o'zi boshqarish malakasiga ega bo'ladi, vaziyat va holatga qarab ish yurita oladi. Bu Yoshdagi bolalar xatti-harakatlari va motivlari ularning o'zlariga beradigan baholariga qarab "*Men yaxshi bolaman*" emas, balki bu xatti-harakatlar o'zgarar ko'z o'ngida qanday namoyon bo'lishiga qarab baholanishini tushuna boshlaydilar. Bola maktabda noaniqlikka duch kelsa, kattalarning xatti-harakatlari ma'nosini tushunmasa unda taqlidchanlik rivojlanadi. Bolaning taqlidchanligi ixtiyoriy va ixtiyorsiz bo'lishi mumkin. Ixtiyorsiz taqlidchanlik ustozlari va sinfdoshlarining xatti-harakatlarini o'zlashtirishga olib keladi. Bunda xatti-harakatlarni anglamagan ravishda egallaydi. Shuni hamisha yodda saqlash

lozimki, bola ixtiyorsiz ravishda nafaqat chiroyli va kerakli narsalarga balki turli salbiy ko‘rinish va holatlarga ham taqlid qilishi mumkin. Ixtiyoriy taqlidchanlik irodaviy zo‘riqishni talab etadi. Bunday vaziyatlarda bola maqsadga yo‘naltirilgan ravishda u – yoki bu xatti-harakatni amalga oshiradi, [bu xatti-harakatlarini qoida](#), namuna etalunga moslashtirishga intiladi. O‘qituvchi boladagi ixtiyoriy taqlidchanlik xususiyati orqali ularda samarali ijtimoiy odat va hislatlarni rivojlantirishi mumkin. Har qanday xatti-harakat va faoliyatda o‘qituvchi bolani baholaydi, o‘quvchi shu baholash asosida esa o‘z-o‘zini baholashga o‘rganib boradi. O‘qishning ijtimoiy ahamiyatini tushunish (2- 3 sinflarda) o‘qish mazmunini va bilimlarni egallash yo‘llariga qiziqishning yuzaga keltirilishi bilan mustahkamlanishi mumkin. Bunday holda kichik maktab davrining oxirlarga borib o‘qishga nisbatan motivatsiyaning pasayishi ko‘zga tashlanmaydi. Kichik maktab davrida maqsadni qo‘yish shu bilan xarakterlanadiki, o‘quvchi o‘qituvchi tomonidan berilgan maqsadlarni qabul qilishga tayyor bo‘ladi. Kichik maktab davrida o‘quvchining o‘z xatti-harakatlarini o‘qituvchi qo‘ygan maqsad va vazifalarga moslashtirishi sinfdan-sinfga ko‘tarilgan sari kuchayib boradi. Bu o‘quvchining maktab qoidalariga amal qilishida, sinfdagi vazifalarini bajarishida ko‘rinadi. O‘quvchi darsdagi va darsdan tashqari o‘z vaqtini mustaqil tashkil etish borasidagi maqsadlarining ahamiyatini belgilashni o‘rganib boradi. Bu uy vazifalarini bajarish tartibiga amal qilishda ko‘rinadi. Mustaqil ravishda o‘qituvchi tomonidan qo‘yilgan maqsadlardagi oraliq maqsadlari tizimini masalan, masalani echishning o‘z yo‘llari va bosqichlarini mustaqil aytib bera oladi, Shuningdek, oraliq maqsadlarga erishish vositalarini belgilay oladi. Kichik maktab davrida maqsad qo‘yishning murakkab xarakteri birinchi sinf o‘quvchisining irodaviy xattiharakatlari bilan bog‘liqligi tadqiq etilgan.(Kotirilo V.K.Razvitiye volevogo povedeniya u doshkolnikov. Kiyev,1971, S.179-182.). Yuqorida ko‘rsatib o‘tilganlar kichik maktab davridagi o‘quvchilarning motivatsion sohasi o‘zgarib borishini, maktabgacha davrda bo‘lgan umumiy bilish va motivlarning ijtimoiy yo‘nalganligi aniqlashib, “o‘quvchi mavqei”ni egallashiga, ya’ni [maktabga borishga intilish](#), bu pozitsiya qondirilganidan so‘ng esa yangi munosabatlarning – o‘quv motivlari va bir qadar murakkab shaklda bo‘lgan ijtimoiy motivlarning yuzaga kelishidan dalolat beradi. Kichik maktab davrining oxirlariga kelib o‘quvchilarda o‘quv-bilish motivlari, ya’ni faqat yangi bilimlarnigina emas, hatto umumiy qonuniyatlarni emas, balki yangi bilimlarni topishning aynan biron bir yo‘llarini egallashga qiziqish

shakllantirilgan bo'lishi lozim. Ushbu motivlarning shakllantirilishi kichik maktab Yoshidagi bolalarning o'rta maktabga tayyorgarligining zaruriy jihati hisoblanadi. Yetakchi bo'lgan o'quv faoliyatidan tashqari boshqa faoliyatlar - o'yin, muloqot va mehnat faoliyati ham o'quvchi shaxsi rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu faoliyatlar asosida muvaffaqiyatga erishish motivlari bilan bog'liq bo'lgan shaxs xususiyatlari tarkib topa boshlaydi. Kichik maktab davrini bolaning turli faoliyatlarda muvaffaqiyatga erishishini belgilab beruvchi asosiy, shaxsiy xususiyatlarni yuzaga kelish va mustahkamlash davri deb hisoblash mumkin. Bu davrda muvaffaqiyatga erishish motivlari tarkib topa boshlaydi.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda mehnatsevarlik, asosan, o'qish va mehnat faoliyatida rivojlanadi va mustahkamlanadi. Kichik yoshdagi o'quvchilar zarur bo'lgan harakat va amallarni darhol o'zlashtirib va egallab ololmaydilar, ko'proq ortiqcha va chalkash harakatlar qiladilar. Mehnat jarayonidagi turlicha ish harakatlarini, chunonchi: tikish, to'qish, kiyish yoki taxtalarni randalash kabi ish harakatlarni qiynalmasdan va birmuncha silliq bajaradigan bo'lish uchun har bir ishda har qanday harakatlar qilish kerakligini va bu harakatlarning qay yo'sinda amalga oshirilishini aniq bilib olish va esda qoldirish kerak bo'ladi. Harakatlarni qayta-qayta takrorlash, mashq qilib borish natijasida kichik yoshdagi o'quvchilarda uchrab turadigan ortiqcha va chalkash harakatlar yo'qolib boradi.

Bola faol ravishda o'zini o'zi boshqarishga, qo'yilgan maqsadlarga ko'ra o'zining faoliyatini tashkil etishga o'rganish davridir. Kichik maktab davrida xatti-harakatlarning yangi shakllarini paydo bo'lishi bevosita o'quv faoliyati bilan bog'liqdir. Hech bir o'qituvchi maktabga birinchi bor kelgan boladan o'zi o'rgatmagan arifmetik misol va masalalarni echishni talab etmaydi, lekin afsuski, juda ko'p o'qituvchilar ulardan qunt bilan o'qishni, uyushqoqlikni, ma'suliyatlilikni, tartibga aniq rioya etishni talab etadilar. Vaholanki, ushbu ko'nikmalar o'qituvchi tomonidan ma'lum odat va malakalarga o'rgatilinganidan so'nggina paydo bo'ladi. Demak, kichik maktab yoshidagi o'quvchilar rivojida yetakchi bo'lgan o'quv faoliyati o'qituvchi shaxsi va o'quvchi bilan munosabat uslubining ahamiyati juda kattadir. Bola faol ravishda o'zini o'zi boshqarishga, qo'yilgan maqsadlarga ko'ra o'zining faoliyatini tashkil etishga o'rganish davridir. Kichik maktab davrida xatti-harakatlarning yangi shakllarini paydo bo'lishi bevosita o'quv faoliyati bilan bog'liqdir. Hech bir o'qituvchi maktabga birinchi bor kelgan boladan o'zi o'rgatmagan arifmetik misol va masalalarni echishni talab etmaydi, lekin afsuski, juda ko'p o'qituvchilar ulardan qunt bilan o'qishni, uyushqoqlikni, ma'suliyatlilikni,

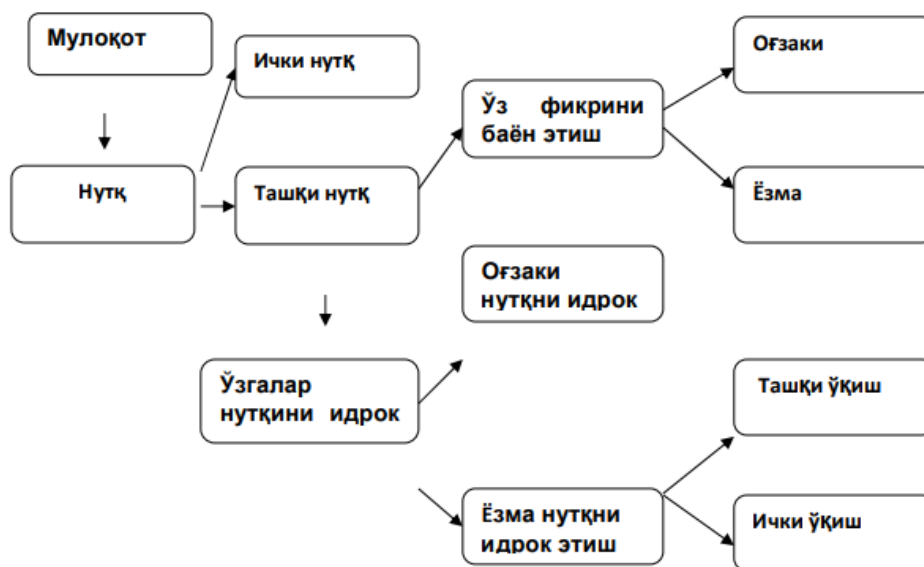
tartibga aniq rioya etishni talab etadilar. Vaholanki, ushbu ko'nikmalar o'qituvchi tomonidan ma'lum odat va malakalarga o'rgatilinganidan so'nggina paydo bo'ladi. Demak, kichik maktab yoshidagi o'quvchilar rivojida yetakchi bo'lgan o'quv faoliyati o'qituvchi shaxsi va o'quvchi bilan munosabat uslubining ahamiyati juda kattadir.

Bilishga qiziqish, taajjublanish va hayron qolish hislari, ishonch, ishonchsizlik va shubhalanish hislari intellektual hislar qatoriga kiradi. Kichik yoshdagi o'quvchilarda ixtiyorsiz diqqat yuqori turadi. Lekin, maktabda o'qish birinchi yiliyoq o'quvchilarda ixtiyoriy diqqatning vujudga kela boshlashiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Diqqatning bu turi B.T. Annoevning yozishicha, «... katta odamlar bilan bolalarning birgalika faoliyati va tarbiyaning maxsuli bo'lib hisoblanadi. Ixtiyoriy diqqatning yanada yaxshiroq o'sishi maktab yoshidagi bolalarda idrok va tafakkurning tarbiyalanishga bog'liqdir». Kichik yoshdagi o'quvchilarning ixtiyoriy diqqati to'g'risidagi masala bilan K.D. Ushenskiy ko'p shug'ullangan. U ba'zi pedagoglarning, kichik yoshdagi o'quvchilarda ixtiyorsiz diqqatning afzalligiga tayangan holda maktabdagi barcha o'qish jarayonining faqat qiziqarli va maroqli qilib tashkil etish kerak degan fikrlarga qo'shilmagan. Demak, bolaning maktabga tez moslashishi va muvaffaqiyatli o'qishida shaxsiy va ijtimoiy psixologik tayyorgarligining ham ahamiyati juda katta. Bu davrda bolalarda avvalo bilish sohalari, so'ngra esa emotsional motivatsion yo'nalish bo'yicha yangi shaxsiy hayot boshlanadi.

Birinchi signal sistemasi ikkinchi signal sistemasidan birmuncha ustunligi tufayli kichik maktab Yoshidagi o'quvchilarda mantiqiy xotiradan kopra koprgazmali harakatli xotira ustunlik qiladi. SHuning uchun ham ular nazariy qonun va qoidalardan, mavhum tushunchalardan kopra yaqqol mahlumotlar, axborotlar, voqea va hodisalarni, obrazlar va narsalarni tezroq hamda mustahkamroq eslab qoladilar va uzoq muddat esda saqlaydilar. Kichik maktab Yoshidagi bolalar tahlil olish munosabati bilan mantiqiy, yahni mahnosiga tushunib esda qoldirish qobiliyati opsib boradi. Esda qoladigan materialning hajmi kengayib boradi, materialning mazmunini tushunish ham chuqurlashadi va murakkablashadi. Bahzan boshlangpich sinf o'quvchilari, hatto mazmuni tushunarli bo'lgan materialni ham mahnosiga ehtibor bermasdan, mexanik ravishda o'rganib oladilar. Respublikamizning psixolog olimi E.Gp. Gpozievning fikriga kopra, buning sabablari quyidagilar: 1) ularning mexanik xotirasi boshqa xotira turlariga qaraganda yaxshiroq rivojlangani uchun ham mahlumotlarni aynan, opzgarishsiz eslab qolish imkonini

beradi; 2) o'quvchilar o'qituvchi qo'ygan vazifani anglab etmaydilar, natijada uning "topg'pri tushuntirib ber" degan talabini sopsma-sopz takrorlash deb biladilar; 3) ularning nutq boyligini etishmasligi (ilmiy atamalar, til qonuniyatlarini bilmasligi) materialni ijodiy topdirish, unga qopshimcha qilish imkoniyati yopqligi uni sopsma-sopz qaytarishni osonlashtiradi; 4) opquvchilar matnni topg'pri usullar bilan eslab qolishni bilmaydilar. Bunday holat shu Yoshdagi bolalarda albatta boplishi kerak emas. Mexanik esda qoldirish koppincha opqituvchilar opquvchilarida mantiqiy xotirani opstirishga etarli ehtibor bermagan hollarda boplishi mumkin. Metodistlar kichik maktab Yoshidagi bolalarning nutqini rivojlantirish uchun quyidagi nutq turlarini sistemali ravishda tashkil etish sxemasini tavsiya etadilar.

Nutq turlari

davrda bolalar uchun yangiliklar bir faoliyat turidan ikkinchisiga sakrash davrini muvaffaqiyatli o'ta olsa uning keying hayoti davomidagi faoliyatlarning bolda yaxshi rivoj topishiga poydevor bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

- 1.Z.T.NISHONOVA,N.G.KAMILOVA,D.U.ABDULLAYEVA.MX.XOLNAZAR OV "RIVOJLANISH PSIXOLOGIYASI"
- 2.M.G.DAVLITSHIN.SH.DO'STMUAMMEDOVA,M.MAVLONOV ,S.TO'YCHIYEV ,M.JUMABAYEV "YOSH VA PEDAGOGIK PSIXOLOGIYA"

3. Ashurova, S. (2023). SOG ‘LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO ‘G ‘RISIDAGI TASAVVURLARINING SHAKLLANISHI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(1).
4. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. *Academia Repository*, 2(11), 46-53.
5. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.
6. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO ‘LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O ‘ZIGA XOS JIHATLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(9 SPECIAL), 418-421.
7. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG ‘LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10 SPECIAL), 32-35.
8. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O ‘SMIRLARNING SOG ‘LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 363-368.
9. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO ‘LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O ‘ZIGA XOS JIHATLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(9 SPECIAL), 418-421.
10. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG ‘LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10 SPECIAL), 32-35.
11. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O ‘SMIRLARNING SOG ‘LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 363-368.

12. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373."

7. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3219>

8. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99–102. Retrieved from <https://oarepo.org/index.php/oa/arti>

9. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99–102. Retrieved from <https://oarepo.org/index.php/oa/article/view/3553>

10. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3220>

11. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). THE CONTENT AND ESSENCE OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 18-22. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3222> Zamira Opa Ish, [24.04.2024 15:08]

13. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). CONDITIONS OF USING AL-HAKIM AL-TIRMIZI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. Academia Repository, 4(10), 1–9. Retrieved from <https://academiarepo.org/index.php/1/article/view/99>

14. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3221>